

III.

Az egyleti munka jelentősége.

19. AD. F. E. munkája a falú művelődése szempontjából.

Az ötven év arról győzött meg, hogy a D. F. E. nemcsak a célkitűzésben volt öntudatos, helyes ösvényen járó, hanem terveinek megvalósításában is. Ama soknemű feladat között, melynek megvalósítását célul tűzte ki, egyike volt a magyar unitárius népnek nemcsak vallás-erkölcsi, hanem általában közművelődés terén való fejlesztése is. Az unitárius szellem sohasem volt és sohasem is lehet egyoldalú. A vallás is az emberi szellem megnyilvánulása lévén, a vallásos érzelem és a művelődés, párhuzamosan kell, hogy együtt haladjanak. Mindig baj származott abból, ha az egyén vagy társadalom a művelődés bizonyos kérdésében elmaradott. A valláskérdésben való elmaradottságot dogmatizmussal és a vallásban kétségtelen bennerejlő örök igazságokkal szokták indokolni s az a balga hiedelem tapadt hozzája, hogyha vizsgálni kezdjük a vallás és egyház egyik másik járulékos kérdését, azzal a vallásnak magának ártunk. A D. F.-Egyletben mindjárt kezdetben Brassai Sámuel mutatott rá a vallás lényegére, amely épen úgy rászorul az emberi szellem állandó, sőt tisztogató munkájára, mint bármely más szellemi jelenség. Ebből a felfogásból önként következik az is, hogy a vallás kihat az élettevékenység minden területére s a haladó vallásnak híve minden téren a haladásnak és művelődésnek szolgálatában áll. A vallás nem elvont szemlélődés, hanem lélek és élet, ahogy a nagy Mester mondja. Az egylet története látszólag ezt mutatja, mintha a vezetőség eleinte csak az unitárius értelmiségre gondolt volna, mert a tervezők kétségtelenül az értelmiségből teltek ki, az egylet először Clujon alakult meg, azután pedig az egyházkörökben s egy kivételével csak későbbben az egyházközségekben. Ez azonban nem azt mutatja, mintha a D. F. E. nem gondolt volna a falú vallási és közművelődési kérdéseinek fontosságára. Hiszen, amidőn az alakuló-közgyűlésen a fiókegyletek sorában bejelentik az első egyházközségi alakulatot, az abrudi fiókegylet, Ferencz József püspök megjegyzi, hogy tulajdonképen az egyletnek az egyházközségi alakulatban van a legnagyobb fontossága. Hogy mégis

az egyleti munka nem a falú népével kezdődött, az a dolog természetében rejlik. Az unitárius értelmiség érezte a felelősségét falúsi testvéreivel szemben és egyfelől épen azért csatlakozott az egylet lelkes tagjai által kibontott zászlója alá, hogy a népnek műveltségét, vallásosságát a falú művelődését is előmozdítsa. Az egylet szívesen befogadta tagjai közé az egyszerű szántó-vető embereket is és voltak székely gazda emberek, akik már az egylet alakulásakor beléptek a tagok sorába. Sajnos, nem sokan, de azért mindig voltak falúsi gazda tagok. Az egylet 20 éves fennállása idején még csak 200 székely gazda volt tagja az egyletnek. Épen ezért a magyar unitárius értelmiség nagy szolgálatot tett népünk ügyének is, midőn az egyletet anyagilag és szellemileg megerősíteni igyekezett, hogy a falú népének közreműködési szükségleteit párhuzamosan fejlessze vallás-erkölcsi szükségleteivel. Már az 1885-ben megállapított alapszabály világosan rámutat (28. §.) erre a törekvésekre a következő mondatokban:

»A fiókegylet működése kiterjed arra is, hogy egyes hitközségekben a vallás-erkölcsi élet szeplőtlen tisztaságban megőriztessék s minél gazdagabb gyümölcsöket teremjen, ami végre az unitárius egyház törvényei keretein belül minden lehető módot felhasznál arra, hogy

- a) nép- és ifjúsági könyvtárak,
- b) önképzőkörörök,
- c) vasárnapi-iskolák alapíttassanak,
- d) a vasárnapok megtartassanak s ezeken híveink az isteni tiszteletet buzgón látogassák,
- e) a gyermekek iskoláztatása ne hanyagoltassék el s különösen a vallásstanítás mindenütt gondosan kezeltessék«.

Az 1933 évben újonnan átdolgozott és a minisztérium által is jóváhagyott alapszabályok még határozottabban kifejezésre juttatják a vallásos gondolat mellett az általános közművelődési törekvést is.

Minden kezdet nehéz, de a D. F. E. nehézségekről sohasem riadt vissza, midőn valamely jó ügynek akart szolgálatot tenni. Az Isten is megsegítette mindjárt kezdetben, hogy üres kézzel nem kellett fellépniök. A Britt- és Külföldi Biblia Terjesztő-vállalattól mindjárt a megalakulás után ugyanis 100 teljes Bibliát és 500 Újszövetséget kaptak ajándékba és ezzel bekopogtatták a szegény egyházközségekbe, a konfirmáló és a vasárnapi-iskolákat látogató ifjakat volt mivel megajándékozzák. Iervbevették az ének-ügy javítását és ennek előmozdítására pályadíjakat tűznek ki. Azonkívül különös gondjukat alkotta, hogy a nép számára megfelelő olvasmányt adjanak ki. Erre is pályázatot hirdetnek. Az egyik ilyen pályázaton dícséretet nyer Gvidó Béla esperes akkor még fiatal lelkész, az egylet munkástagja és »Trombitás János szomorú históriája« című népies elbeszélésével a kiváló költő-pap: Rédiger Géza kitűzött díját nyerte el. Ez utóbbi

elbeszélés kedvenc olvasmánya volt népünknek. Kíváló gondot fordítanak arra, hogy a lelkeszi soknemű munkára nézve útmutatók állhassanak előttünk. Ilyen munkák voltak: Ürmösi Kálmántól: A nyári vallástanítás, Kelemen Alberttől: A vallástanítás, Ajtay Jánostól: Hivünk lelki gondozása. Az Unitárius Közlönyben Kozma Ferencnek egy felolvasása jelenik meg a Felnőttek oktatásáról. (U. K. 1888. 198. l.) A vallástanítás kérdésének tisztázására szolgál Dr. Gál Kelemen cluji kollégiumi igazgató két jeles felolvasása: »Ellentmondások a vallás és tudomány tanításai között. (U. K. 1902. 91. 113. és 133. lapjain.) »Vallás és tudomány«. (U. K. 1905. 55 l.)

Nem elégszik meg az iskolai feladatok teljesítésével a D. F. E., hanem egyik célja épen az, hogy falúsi népünk a népiskolán felül további oktatásban és nevelésben részesüljön. A D. F.-Egyletnek soknemű feladata lévén, némely kiadványa nem volt alkalmas olvasmány népünknek, mert nem népies stílusban volt írva. Magában az Unitárius Közlönyben is különben sok jeles közlemény nem lehetett népünk kedves olvasmánya az előbb említett ok miatt. A szerkesztő érzéke azonban tudta, hogy kiválóan a nép számára is kell dolgozni és fokozatosan mind több lett azoknak az íróknak a száma, akik kiválóan a nép számára dolgoztak. A legelsőek ezek bözött Végh Mátyás számtalan Krisztus legendáival és Tarcsafalvi Albert a jeles székely költő sok népies vonatkozású költeményeivel. Különösen nevezetes Tarcsafalvinak: »A fejedelem és papja« című jeles történelmi elbeszélése, melyben János Zsigmond és Dávid Ferenc története van megénekelve. Utóbb 1912-ben az egylet megíratja Dávid Ferenc életrajzát népies nyelven Gyallay Pap Domokossal, mely munka kiváló jó szolgálatot tett a Dávid Ferenc-kultusz terjesztésére a nép között. A »Fiatalság Barátja« című ifjúsági lap is a nép hangján van megírva s egy időben jó szolgálatot tett. Az Unitárius Közlönyben számos egyháztörténelmi és hitbuzgalmi cikk jelent meg, mely népünk valláserkölcsi és társadalmi igényeinek teljesen megfelel s mint ilyen, tisztán népi életünk szempontjából is jelentőséggel bír. Ezt az ügyet azonban az »Unitárius Közlöny«-nek azok a népies írói vitték előbbre — s hála az egy Istennek, viszik ma is, — akik elbeszéléseikkel színvonalon álló, szépirodalmi termékeikkel kedveltették meg a néppel az »Unitárius Közlöny«-t.

Hadd említsük meg ezek között már néhai Deák Miklóst, aki több mély érzésről tanúskodó elbeszéléseivel mindig valamely erkölcsi szempontot domborított ki s mely elbeszéléseket ma is oly szívesen és meghatottsággal olvassa népünk. Gyallay Pap Domokos fiatal korában írt költeményei és elbeszélései szintén a nép életéből vannak véve s az ő mesteri tollából kikerült elbeszélések, már régóta a székely népnek legvonzóbb olvasmányai. Kíválóan vonzó olvasmány a Márkos Albert tanár minden írása, aki a székely ember gyarlóságaiból vidám húmorról összeállít

egy-egy jelenetet, amelyben néha egy kis szatíra is vegyül, de végeredményben jól múlat a székely a maga gyarlóságán, mert jóízűen van megírva. Több falúsi életkép van az Unitárius Közlönyben Pálos Ákostól (Pálffy Ákos tanító), aki már az emberi gyarlóságokat a felszínre hozza, elijesztővé teszi. Ezeken kívül több és kevesebb sikerrel még nagyon sok tájékoztató cikk jelent meg az Unitárius Közlönyben, melyek egy vagy más szempontból ébresztenek figyelmet s melyekről máshol szólottam. Az Unitárius Közlöny szerkesztőjének sokoldalúságára mutat, hogy az Unitárius Közlöny legelső számába már Berde Árontól megjelent egy cikk: »A pap a nemzetgazdaságban«, melyben a lelkésznek gazdasági téren való munkájára mutat rá. Az Unitárius Közlöny nem csak akart, hanem valóban a nép olvasmánya is lett idővel.

Hogy népünknek olvasmánya legyen, az odorheiköri D. F. E. kiadott egy időközi füzetet, melyben erkölcsi elbeszélések és történeti vonatkozású közlemények jelentek meg. Ugyancsak az odorhei-kör segélyezte az *Unitárius Keresztény Naptár* kiadását, melynek fontosságát még a néhai, olyan korán elhunyt Simó János kidomborította volt. A naptárt ilyen formában egy évtizednél tovább az odorheiköri lelkészek adták ki. Utóbbi időben a központi D. F. E. adja ki s úgy látszik, megérdemli a fáradságot és költséget, mert fontos hívatást tölt be.

Az egylet tudatában volt már kezdettől fogva, hogy egy lap, egy néhány füzetes kiadvány nem lehet elegendő az igények kielégítésére. Az angol postai misszió mintájára megszervezik az úgynevezett vándorkönyvtárt, hogy legyen olvasni valója a népünknek. Talán nem lesz felesleges, ha feljegyezzük a legelső adakozókat, amivel a vándorkönyvtár megindult. Erre a célra adományoztak: Dr. Boros Györgyné 1 művet 9 példányban, Ürmösi testvérek 1 művet 50 példányban, Koronka Antalné 12 művet 15 kötetben, Váradi Károlyné 1 művet 3 kötetben, Gyergyai Ferencné örökösei 5 művet 6 kötetben, Br. P.-Horváth Kálmán 50 forintot. Megindul a mozgalom, hogy minden egyházközségben népkönyvtárt kell szervezni.

A D. F. E. felolvasások és műsoros előadások már rég híresek úgy a központban, mint a fiókkörökben. A fiókköri D. F. E. felolvasó-gyűlések felváltva más és más egyházközségekben folynak le és úgy a népnek nagy rétege résztvesz ezeken a lelkesítő gyűléseken. Némely egyházközségben a sikeresebb munka szempontjából megalkotják az úgynevezett munkaköröket, melyek nevezetes szerepet tölthettek be.

Az egyházköri munka beszerzése után következett az egyházközségi munka. Az egyházközségekben is megkezdődnek az előadások, daloskörök s más egyletek alakúlnak s a szóra-koztató előadások mellett megkezdődnek az ismeretterjesztő előadások is. A faivak ifjúsága versenyez a színdarabok előadásával. Érdekes fölemlíteni azt a tényt, hogy a nagy népszínművek elő-

adásának célszerűtlen voltát az egyleti élet első éveiben kihangsúlyozta néhai Ürmösi Sándor volt tarcsafalvi lelkész. Azokat a helyes indokokat sorakoztatta fel ellene, amelyek ma is megállanak, hogy t. i. a három felvonásos népszínművekkel az íróknak teljesen más céljuk volt, azok nem falúsi műkedvelőknek valók, nincsen meg hozzája a kellő berendezkedés s a betanítása sok felesleges gondba, nehézségbe ütközik, a szerepkiosztás körül pedig csaknem minden időben viszálykodások fordulnak elő, ehelyett helyesebb az ifjúságnak továbbképzése, írás, olvasás, számolás, gazdasági ismeretek közlése által és az ünnepies előadásokon, műsoros-estélyeken adjanak elő kisebb jeleneteket, költeményeket s más hasonló, tehetségük, képességük körébe eső művészi alkotásokat. Ez a gondolat helyes, de nem sok követője akadott. A falú népe nagyon gyönyörködött az ifjak színjátékai-ban és azok bizony minden fárasztó voltak ellenére sem mentek ki a divatból, már csak azért sem, hogy nem voltak megfelelő kisebb játékok. A nagy háború után a »Minerva«-vállalat részben segített ezen a hiányon. Ma már sok kisebb színdarabocska áll az ifjúság rendelkezésére, melyeket ilyen célból is írtak. Különösen jók ebből a szempontból a Gyallay Domokos kisebb színdarabjai, melyeknek tárgyai a nép életéből vannak véve.

A D. F. E. művelődési mozgalmainak nagyon megfelelnek a nagy háború előtti viszonyok. A magyar közművelődési tanács maga körében is propagandát indított az iskolákkal kapcsolatosan a művelődési mozgalmakra. A földművelésügyi miniszterium pedig egy 80 kötetből álló könyvtárt állított össze, amelyet kérésre minden falúsi egyesületnek megküldött ingyen. Ebben a könyvtárban kiváló szépirodalmi, gazdasági és általános műveltség alapját szolgáló könyvek vannak.

A háború utáni viszonylatokban a »Minerva« állított össze egy közismereti kívánalmaknak megfelelő népkönyvtárt, mely nagyon jó szolgálatot teszen. Természetesen ezek előállítására nem a D. F. E. érdeme, de hogy az egyesületi életet, az olvasó kedvet, a művelődési hajlamot előmozdítsa, azt a D. F. E. soha sem szűnt meg sürgetni. Az egylet szelleme előmozdított minden jóra való törekvést, főképpen a közművelődési mozgalmakat.

A D. F. E. nagyon szívén viselte mindég azt is, hogy a falú lakóssága a kenyérkereseti súlyos gondok miatt ne sodródjék veszedelmes helyekre s hogy a faluban az egyszerűséget, a testnek és a léleknek erkölcsi tisztaságát megőrizze. Nagy propagandát fejtett ki a kivándorlás és a testet, lelket és jövőt nemzedéket öltő alkoholizmus ellen. Az amerikai kivándorlottakat igyekezett számon tartani s a Nők szövetsége amerikai összeköttetései révén, amerikai hitrokonaink útján kiterjesztette az elhagyatott kivándorlottakra is áldástosztó, segítő kezeit. Jelenleg Montrealban, Kanadában Clare lelkész és neje nagyon hálára kötelező munkát folytat a Kanadában levő kivándorlott munkanélküli székelyek között.

Amint az előbbiekből látható, az egyesület lelkes vezetői és tagjai minden lehető áldozatot meghoztak arra, hogy népünk a közművelődésben s ezzel együtt a benső vallásosságban előre haladjon. Az unitárius ember sohasem nézhetett a falúra közönnyel, szeretet és meghatottság nélkül, mert Erdélyben az unitárius vallást főképpen a falú népe, a székely nép őrizte meg lelkében zivataros századokon keresztül. A D. F. E. a falúval való fokozást mindig egyik fő feladatának tekintette.

A D. F. E. jó úton járt, midőn a falúnak valláserkölcsi fejlesztése mellett az általános közművelődésre is kitért, de igen helyes úton jár, midőn a gondja kiterjed minden sajátos lelki megnyilvánulásra, gazdasági, népművészeti, szociográfiai és minden számbajöhető más kérdésre. A cristuri kör érdemes elnöke Péterfy Albert nagyon helyes érzéssel tette az egyesületi munka egyik feladatává a népköltészeti termékek összegyűjtését. Nagy Lajos tanár pedig felhívta a figyelmet a népművészeti termékek egész vonalára, tehát a népköltészeti termékeken kívül az épületek, eszközök, bútorok és berendezési tárgyak, játékok, ruhák, szőttemények, edények, táncok is rövásírásra. A falú népe a maga életét a maga külön sajátos nyelvén, hagyományain fejlesztheti s ha az egyesület nemcsak eszményileg, hanem gyakorlatilag is rávezetheti a falú népét a maga igazi lényegének a fölismerésére, hivatása teljesíthetésének a magaslatára emelkedett. A vallás és nevelés könnyen vehető teljesen egymást fedő fogalomnak. A nevelés célja és feladata az, hogy kifejezésre juttassa a kultúra útmutatásai szerint a lélekben levő képességeket. Székely népünkben igaz vallásosság, sok kiváló képesség van. Ezek fejlesztésére eddig is sokat tett a D. F. E.; minden reményünk meg van, hogy ezután még többet fog tenni. Az egyesület alapszabályaiban és munka programjában már a falúsi D. F.-Egysületekre fektette a fősúlyt. El kell érünk azt, hogy minden községben ne csak valamely buzgó vezető ember munkája következtében, hanem önként, benső meggyőződésből indítatva alakuljanak meg az egyesület tagozatai: az Ifjúsági Egyesület, Nőegyesület és a Felnőtt Férfiak Egyesülete. Hadd folytatódjék megszakítás nélkül a mi sajátos közművelődési mozgalmunk. Közművelődés csakis egyesületben, társadalomban képzelhető el. A mi magunkra hagyatottságunkban, árvaságunkban csak abban az esetben remélhetjük a fönmaradásunkat, ha tiszta vallásos alapon meg tudjuk alapozni a gazdasági művelődés szervezetét is. A falú népében nagy a hajlam arra a külön szervezkedésre, de egy falú még nem a világ; gazdasági eredményeket csak nagyobb csoportosulással lehet elérni s éppen azért minden falúsi egyesület a maga külön szervezetei alapján belekapcsolódik az egyházköri és az egyetemes szervezetbe, hogy ez által a közös nagy céloknak szolgálatában állva, egymás terhét hordozva, egymáson segítve tegyünk eleget ama feladatnak, amire Isten megbízott.

A D. F. E. ezelőtt ötven esztendővel nagyon is jól kezdette a munkát, amidőn a valláserkölcsi nevelés mellé felvette az általános, de főképpen a gazdasági kultúra fejlesztését. Ma csak annyit kell változtassunk a kérdésen, amennyit az idő változott, s amit a mai idő követel, t. i. hogy még tudatosabban el kell mélyíteni a benső, tiszta vallásosságot s a közművelődés és főképpen a gazdasági haladás érdekében még határozottabban és céltudatosabban kell közreműködnünk. Ez legyen a programunk a második félszáz kezdetén.

20. A D. F.-Egylet és a misszió.

A föntiekből látható, hogy a D. F.-Egylet hatalmas munkát végzett egyházi és kulturális életünk szempontjából. Azt hiszem túlzás nélkül mondhatjuk, hogy nemcsak a mi egyházunk, hanem az egyetemes magyar kultúra szempontjából is jelentőséget nyert. Hogy mit tett a népünk a valláserkölcsi és közművelődései érdekeinek előmozdítása szempontjából, arra külön fejezetben szóltunk¹⁾. Jelenleg még arról kell még beszámoljunk, hogy mit tett az unitárius misszió szempontjából, mennyiben mozdította elő azt a nagy célt, melynek egyházunk szolgálatában áll. Természetesen az olyanok számára, akik a mai korban divatossá vált nemzeti és vallási elfogúltság bástyái között érzik jól magukat, keveset jelent ez a nagy munkakör. Azok számára azonban, akik az élet és a társadalom magasabb szempontjait nézik, igenis nagyjelentőségű munka, melynek nemcsak múltja van, hanem jövője is. A D. F. E. a tiszta szabadelvűség, az igazi őszinte Jézus tanításai szerinti kereszténység magasztos eszméit tűzte zászlójára, a zászlót magasan lobogtatta és becsületére váljék a nemes magyar szabadelvűségnek, a zászlót meg is látták és követték is. A magyar sajtó tudomást szerzett arról, hogy Dávid Ferencnek igazi követői vannak. Az egylet az unitárius gondolat őszinte megvallásával indult útnak, de azt azzal a megértő gondolattal tette, hogy egyletünkben mások is érezzék jól magukat. A vallás kihat az emberi tevékenység egész területére s a D. F.-Egyletben nemcsak vallásos eszmékkal, hanem a társadalom, a közművelődés és tudomány minden kérdésével komolyan foglalkoztak. Ezért egész sora jelent meg egyletünkben a nem unitárius közreműködőknek. Olyanoknak, akik a tudományos nagy társadalmi kérdések valamelyikében kíváló szerepet töltöttek be. Ez a tény azt bizonyítja, hogy az unitárius vallás körül terjesztett balvélemények eloszlatása iránt megindult munka sikerrel járt. Hiszen a felekezeti elfogúltság már az iskolában arra tanította az ifjakat, hogy az unitáriusok valami borzasztó emberek, nem keresztények, nem vallásosak, istentelenek. Akik a D. F. E. áldásos működését láthatták, meggyőződhettek arról, hogy az uni-

¹⁾ Lásd 62 – 68 lap.

tárizmus az egyháziasságnak csak járulékos tényezőivel szakított, olyanokkal, amelyek már csak mint emlékek és hagyományok szerepeltek, de a vallás igazi lényegét, örök igazságait nemcsak megismerte, hanem teljes odaadással csüngött és csüng azon. A vallás leglényegesebb kérdése e három: Isten, szabadság és halhatatlanság. Az unitárius lélek e három nagy eszme mellé odaiktatta a belőle következő két nagy eszmét: a haladást és az emberszeretetet. Ezekkel a nagy gondolatokkal indult el útjára s útjában nem a hódító katona gondolata vezérelte, hanem a szeretet műve. Elment mindenhova a nagy Mester szerénységével és alázatosságával s nem külső hatásokra, hódításokra tört, hanem megértésre, meggyőzésre. Ha támadták, védekezett, de sohasem kicsinyelte le a mások vallásos meggyőződését. Nem tette azt, ami nekünk annyi csapást, veszteséget és keserűséget okozott századokon keresztül, a keresztényietlen meg nem értés szomorú korszakában. Elismerte minden komoly vallásnak a létjogosultságát. Jól tudta és jól tudja, hogy a világ tükör, melyben mindenki a maga arcának a mását látja. (Thackaray). De azt már jogosan és erélyesen követelte, hogy a mi eszméink igazságát is ismerjék el. Ez a törekvés sikerült is. A magyar nyelv területén az unitárius vallás megnyerte a maga polgárjogát, közbecsülést, aminek kivívásában unitárius jeles embereinknek nagy segítségére volt a D. F.-Egylet. A D. F.-Egylet a magyar közvélemény előtt idegen körökben is ismertté és megbecsültté tette az unitárius vallást.

Az Egylet azonban tudta, hogy egy vallásfelekezet számára nem elég az, hogyha külső emberek elismerik, ha kifelé tekintélye van, hanem az a leglényegesebb kelléke, hogy fejlődjék ki a hívek kebelében a benső tiszta vallásosság, az igazi vallásos öntudat.

Az egylet rendkívül sok embert foglalkoztatott. Világi embereink az ország különböző részeiben valóságos apostolai lettek a szent ügynek. Egyik vezető emberünket a vallás belső lényege, másikat a társadalmi kérdések valamelyike ragadta meg: a D. F. E. valóban az ország különböző helyein lakó unitáriusoknak igazi találkozó helye lett. Ez lett az az élő kapcsolat, amely az unitárius lelkeket az egymás iránt való felelősség szent eszméjére mindenkor figyelmeztette. Az egylet kedves lapja, a fontosabb egyházi eseményekről számot adott mindenkor s mindig élesztette tartalmával a vallásosságnak élő tűzét. A kis havi folyóirat szerény anyagi eszközökkel is olyan szellemi táplálékot tudott adni, amely kielégítette a magas műveltségű embert is és nem hagyta érdeklődés nélkül a falúsi székely gazdát sem. Foglalkozott az élet és a társadalom minden fontos kérdésével, a világ nagy eseményeivel, a vallás egyetemes kérdésével, de amellett nem halványult el sohasem tiszta unitárius volta s ezt úgy tudta megvalósítani, hogy ezáltal más vallásfelekezetűeket sohasem sértett. Az unitárius jelesekről, a jelen és múlt nagyjairól rend-

kívül sok életrajzot adott és nem feledkezett meg egyetlen egy jeles unitárius emberről sem, midőn a földi életet befejezte. Az unitárius vallás szépségeit kifejtette. Dr. Boros szerkesztő nem egyszer szembeszállt ama vádakkal szemben, mintha az unitárius vallás rideg észvallás volna, s kimutatta, hogy éppen ellenkezően a szív és érzelem vallása is. Az »Unitárius Közlöny« sok szép költeményt hozott a nép számára, hogy ezáltal is igazolja azt, hogy az érzelmek tisztaságát mennyire fontosnak tartja. Nagy tért szentelt a családi erények ápolásának, féltő gonddal örködött az egyház belső rendje felett, figyelemmel kísért minden eseményt és a jó és szép dolgokról tiszta örömmel emlékezett meg. Nagy szeretettel ápolta és mélyítette a nyugati testvéreinkkel való kapcsolatot, amely minden tekintetben annyira fontos volt reánk nézve.

Az »Unitárius Közlöny« jelentőségét egy falúsi gazda közében mondott pohárköszöntőjében így méltányolta: »legjobb, leghűségesebb és mindig megbízható barátjának nevezte«. Teljesen igaza volt. Az »Unitárius Közlöny«, az egylet más kiadványai, a felolvasások együttesen alkotják azt, amit mi unitárius misszióknak nevezünk. Ha az egyházi szervezet képviseli az észet és a csontvázat, a D. F.-Egylet a szervezetben bizonyára a szívet és a vérkeringést képviseli.

Amint már említettük, csaknem minden embernek szerepe volt benne, akiben élt az unitárius öntudat. Az unitárius templom kiterjedett a falúra, a mezei munkára, a falúsi kisleányra, vagyis mindenki igehirdető lett, aki a Dávid Ferenc-Egyletbe belépett. Ezen gyönyörű munkában kiváló szerepet töltött be Dr. Boros György. Mint kiváló társadalom-érzéssel megáldott fiatal tanárnak, döntő szerepe van az egylet megalapításában, mint az egylet titkára, főtitkára és ügyvezető-elnöke, az egylet valódi lelke volt s az most is, mint az egylet díszelnöke. Nem ő alkotta és tartotta fenn egyedül az egyletet, mint ahogy Napoleon se egymaga győzött, hanem vezérei, alvezérei és lelkesült katonáival együtt. Azt azonban nyugodt lelkiismerettel, minden túlzás nélkül mondhatjuk, hogy az egyletnek Napoleonja Dr. Boros György volt azzal a különbséggel, hogy az egylet számára nem volt Waterloo és Szent-Ilona szigete. Az alatt az ötven év alatt, midőn a D. F. E. folyton erősödött és izmosodott, nagyon sok egyesület alakult a lelkesedés tűzében, de azoknak jó nagy része már azóta meg is szűnt. A megalakítás lelkesedésének tűzét ő szította meg nem alkúvó buzgósággal, ő végezte a propaganda munkát sohasem lankadó erővel. Az egyletet ő látta el legtöbbször eszmékkal, a fiókegyletek és egyházközségi alakulatok létesítését sohasem szűnt meg sürgetni. A felolvasó-gyűlések számára — amint Pálfi Márton tanár szellemesen megjegyezte a 900-as években tartott egy felolvasása alkalmával, — mindig a mellénye zsebében volt öt hat tárgy, melyeket felolvasók számára tartogatott. Ez a buzgóság tette azt, hogy az egyleti munka sohasem szűnt meg,

hanem mindig fönn maradt. Kifogyhatatlan volt a tervekben, de a tervek végrehajtásában sem ismert sohasem megalkuvást. Az »Unitárius Közlöny« az egyeslet kiadványai és a felolvasógyűlések számára mindig tudta összpontosítani és munkába állítani a legjobb erőket. Erre a nagy munkára az a lángoló lelkesedés tette képessé, ami az ő lelkét áthatotta az unitárius eszmékkel szemben s az a szent kötelesség, amely betöltötte az ő lelkét mindenkor. De ez a gondolat áthatotta az unitárius egyháznak minden öntudatos tagját s úgy a múltban, mint a jelenben az ország különböző tájain folytonosan működött és működik magasabb és szentebb célokért.

A D. F. E. az unitárius életnek a legszebb korszakát, legnemesebb és legsikeresebb törekvéseit foglalja magában. Míg nemes munkatársa, a »Keresztény Magvető« és a magvető írói köre, amely később az unitárius irodalmi társasággá fejlődött ki, az unitárius életet inkább tudomány szempontjából vizsgálta s valóban az unitárius múltnak és jelennek valóságos enciklopediája lett, az »Unitárius Közlöny« a belső misszióknak, az egyházi életnek, a tiszta vallásosságnak lett elsősorban a szószólója s az ma is s minden reményünk meg van arra, hogy az lesz a jövőben is. Az unitárius lélek megtalálta a D. F.-Egyesletben önmagát, ami abban áll, hogy a vallási és kultúrális eszményeinknek teljességét felismertük s ezért minden vonalon lelkesedéssel és kitartással küzdünk.

Dávid Ferencet a XVI. század szelleme elhallgattatta volt, börtönbe zárta és a szerencsétlen szellem sokáig bénítóan uralkodott a lelkeken. A XIX. és a XX. században Dávid Ferenc lelke újból megszólalt erős, meggyőző hangon. Áldottak legyenek, akik a hívó szót megértették s akik ebben a szellemben indulnak el a második ötven év küzdelmeire.